

”Henkilökohtainen ongelma” joukkotiedotuksessa I

Yhteiskuntateoriasta A-klinikoiden kokemuksiin

Pertti Hemánus

”Vuorenvaramasti ei kukaan voi mennä sanomaan, heittääkö jokin taloudellinen kriisi kansan kapinaan, juoppouteen vai herätykseen, ja kuitenkin jos todella mahtava herätysliike tai juoppouden aalto leviää, niin lupaan kyllä jälkikäteen yrittää etsiä sen taustoja muualtakin kuin hengen itseliikunnasta.”

Sanat ovat Klaus Mäkelän (1979, 191—192), ja ne johdattavat sisään kiintoisaan kysymykseen: voidaanko yhteiskunnallisen tajunnan muutoksia ylipäänsä ennustaa vai onko tyytyminen jälkikäteen selittämiseen?

Kysymys on minusta pohjimmiltaan siitä, että — jälleen Mäkelää lainaten — ”kokonaisyhteiskunnallisten prosessien yksityiskohtainen ennakoiminen on mahdoton tehtävä” (Mäkelä 1979, 192; vrt. myös Allardt 1976, 19). Sen sijaan on ehkä ajateltavissa, että kokonaisyhteiskunnallisten prosessien joitakin *suuria linjoja* voitaisiin ennakoida.

Käytäntö, teorioiden kriteeri, joka tapauksessa osoittaa ennakoimisen toisinaan osuvan oikeaan. Edellä mainitussa artikkelissaan Mäkelä (1979, 254) kirjoitti mm., että ”työttömyys tulee lähitulevaisuudessakin olemaan polttava ongelma. Alkutuotannon työvoimareservien tyhjentyminen ja ammattitaitoisen työvoiman uusintamiskustannusten kohoaminen aiheuttavat kuitenkin sen, että tuotannollisen tehokkuuden vaarantuminen vastaisuudessa tulee olemaan entistä tärkeämpi väkijuomakysymyksen aspekti”. Niin ikään hän totesi, että mitä pitemmälle 70-luvulle mennään, sen enemmän yhteiskunnallisen uudistusmarginaalin kaventuminen heijastuu myös yleisen moraalipoliittisen ilmaston tiukentumisena, jolloin myös moraalisesti tuomitseva suhtautuminen alkoholin käyttöön jälleen aktivoituu.

Tiedämme juuri näin tapahtuneen, olkoonkin että mielipidetutkimusten mukaan vuonna 1984 oli taas havaittavissa uutta kansan alkoholipoliittisten asenteiden lieventymistä (Salomaa

1984). Moraalisen tuomitsevuuden uusi nousu on ilmiönä kansainvälinen: teoksen *Alcohol, society and the state* toisen osan useissa artikkeleissa viitataan siihen. Esim. Irlannin osalta siitä kirjoittavat D. ja B. Welsh (s. 120 ja 123), Sveitsin osalta Monique Cahannes ja Richard Mueller (s. 85), Kalifornian osalta Richard Bunce (s. 181 ja 191) sekä Ontarion osalta Eric Single tutkijaryhmineen (s. 140 ja 154). Myös Jacek Moskalewicz (s. 25) viittaa moraaliseen kielteisyyteen kuvatessaan Puolan kirkon suhtautumista alkoholiin, ja Jan de Lint (s. 94) käyttää sanontaa moraalinen suostuttelu Hollantia koskevana historiallisena ilmiönä, mutta puolittain ennakoi asenteiden tiukkenemista myös tässä perinteisesti liberaalissa maassa. Isossa-Britanniassa Peter Golding ja Sue Middleton (1982) ovat tutkineet juuri tiedotusvälineiden levittämää ”sosiaalipummihysteriaa”.

Uusmoralismi ja sen kohteet

Moraalisen tuomitsevuuden uudesta noususta on suomen kielessä alettu käyttää sanaa *uusmoralismi*. Milloin ja miten tämä sana on ilmaantunut kieleemme, sitä en ole yrittänyt selvittää. Luultavasti tämä tapahtui 1980-luvun alussa, vuonna 1981 tai 1982, muiden pohjoismaiden vaikutteiden pohjalta. Ainoita tuntemiani kirjoja uusmoralismista on norjalainen (Lohne & al. 1982) ja keskittyy huumeongelmalla moralisoimisen erittelyyn.

Olen aiemmin tässä lehdessä lyhyesti selostanut, miten itse ymmärrän uusmoralismin käsitteenä (ks. Hemánus 1983 b, 289), ja palaan siihen enää vain aivan lyhyesti: Moralismi on minulle huomion kiinnittämistä pinnallisiin, epäolennaisiin seikkoihin, jotka nostetaan keskeisiksi moraaliksi kysymyksiksi. Moralisointi on tälle lähisukuinen ilmiö: ehdotukseni mukaan moralisointi on moralismin pohjalta nousevaa valmiiden moraalisten tuomioiden esittä-

mistä.

Moralismia ja moralisointia on varmasti esiintynyt aina, mutta toisinaan heikompana ja toisinaan voimakkaampana. Uusmoralismilla tarkoitetaan niiden uutta voimistumista siitä tilasta, jossa ne välillä ovat olleet.

On syytä kysyä, mitkä ovat ne kohteet, ne ilmiöt ja ihmisryhmät, joihin viime vuosien suomalainen uusmoralismi on kohdistunut. Yhden lähtökohdan tarjoaa Jorma Sipilän (1983) käyttämä sana *syrytetyt*. Heissä taas voidaan erottaa ainakin kaksi ryhmää, joista toinen sovinnaisen — toki hyvin ongelmallisen — käsityksen mukaan on omaan tilaansa paljon enemmän ”syyllinen” kuin toinen. *Alkoholin ns. väärinkäyttäjät tai heiksi leimatut* on edellinen ryhmä, ja heihin verrattavia ovat huumeiden käyttäjät, prostituoidut ja homoseksualistit. *Muut syrytetyt*, kuten työttömät, asuntovaikeuksista kärsivät ja sosiaalihuollon apua tarvitsevat, on toinen. Alkoholin väärinkäyttöä koskevat epäilyt liittyvät tosin usein myös jälkimmäiseen.

Näennäisesti hyvin toisenlainen ryhmä on *taloudellisiin rikoksiin syyllistyneet tai niistä epäillyt*. Uusmoralismin logiikka on heidän osaltaan sama kuin edellisenkin ryhmän: uusmoralistien mielestä myös talousrikolliset ovat Suomessa ennen 1980-lukua päässeet aivan liian vähällä ja nyt suhtautumisen on muututtava. Saattaa tuntua teennäiseltä millään tavoin rinnastaa toisaalta syrytettyjä ryhmiä ja toisaalta hyvässä asemassa olevia virkamiehiä yms., vaikka heitä olisikin syytetty ja tuomittu esim. lahjojan ottamisesta kyseenalaisin perustein. Mutta jos uusmoralismi ymmärretään niin, kuin olen ehdottanut, rinnastus saanee mieltä: huomion kiinnittäminen erittäin tulkinnanvaraisiin tai joka tapauksessa hyvin pieniin talousrikoksiin on pinnallisiin, epäolennaisiin seikkoihin takertumista.

Lopuksi on uusmoralismin kohteina mainittava ne *viranomaiset ja muut teknokraatit sekä tutkijat ja muut asiantuntijat*, joiden katsotaan edustavan liian helläkätistä suhtautumista uusmoralismin paheksumiin ilmiöihin ja ihmisryhmiin.

Olen joutunut selvittämään itselleni ja muille, miksi olen halunnut tutkia uusmoralismin ilmentymiä suhteessa juuri alkoholiongelmiiin; olenhan tiedotus- enkä alkoholitutkija ja näin olisin hyvin voinut valita saman ilmiökokonaisuuden sisältä muunkinlaisen tutkimuskoh-

teen. Vastaukseni on: Vaikka en periaatteessa kielläkään ihmisen vastuuta teoistaan ja niiden seurauksista, katson pelkän moralisoivan näkökulman alkoholiongelmiiin olevan äärimmäisen pinnallinen ja hedelmätön. Se saattaa vääristää noiden ongelmien luonnetta jopa groteskilla tavalla. Motivaatiotani on toisin sanoen lisännyt eräänlainen henkilökohtainen ärtymys.

Toimittajat, journalismi ja sosiaaliporno

Yhteiskunnallisen tajunnan yksi ns. kantaja on joukkotiedotus, jolla ensi sijassa tarkoitetaan sanoma- ja aikakauslehdistöä, radiota ja tv:tä. Joukkotiedotus sekä heijastaa jo olemassa olevaa yhteiskunnallista tajuntaa että vaikuttaa siihen. Kuinka tärkeä tekijä joukkotiedotus on tässä suhteessa, on hyvin vaikea osoittaa ja siksi asiasta on tiedotusopissa kiistelty luultavasti yhtä paljon kuin alkoholitutkimuksessa ns. alkoholismista ja sen ns. syistä.

Joukkotiedotuksen luonnetta modernissa kapitalismissa kuvaa ja selittää mielestäni suhteellisessa mielessä parhaiten *kaksinaisluonneteor*ia (ks. Holzer 1973). Sen mukaan joukkotiedotus on ns. *ideologinen tavara*; painotus olkoon ensin sanalla tavara eli tarkastelu aloitettakoon yhteiskunnan perustasta, taloudesta, käsin, mutta sen jälkeen vaihdettakoon näkökulmaa ja painotettakoon sanaa ideologinen. Nämä kaksi tehtävää saattavat joutua ristiriitaan keskenään, mutta ne voivat myös tukea toisiaan. Esim. jo mainittu, nimenomaan Lontoon ns. massalehdille ominainen tapa levittää ”sosiaalipummihysteriaa” on omiaan sekä myymään lehtiä että edistämään Margaret Thatcherin hallituksen poliittisia ja ehkä jopa ideologisia tavoitteita.

Jos kaksinaisluonneteoria ymmärretään mekanistisesti, vaarana on toimittajien näkeminen pelkinä kaupallis-ideologisina sätkynukkeina. Tästä ei ole kysymys; joukkotiedotuksen taloudelliset ja ideologiset funktiot muodostavat journalistisen työn ympärille eräänlaiset kehykset, aitauksen, joka asettaa journalisteille rajat mutta jonka sisäpuolella heillä on vapaus liikkua.

Olen teemahaastattelutekniikalla tutkinut suomalaisten toimittajien kokemuksia omasta vapaudestaan (Hemánus 1983 a) ja todennut, että itsensä pelkäsi sätkynukeksi tunteminen

oli suunnilleen yhtä harvinainen ilmiö kuin täydellinen tai miltei täydellinenkin tyytyväisyys omaan vapauteen. Useimmat haastattelemani journalistit sijoittuivat tuohon väliin, kuitenkin niin että heillä yleensä oli myös aidon vapauden tuntemuksia — useimmat viihtyivätkin ammatissaan ainakin tyydyttävästi. Vapauden ja viihtyvyyden tuntemukset liittyivät osaltaan journalistien omaan *professionalismiin*, itsensä kokemiseen vaativan erikoisammatin harjoittajaksi, jolla on tähän tarvittavat tiedot ja taidot. Professionalistisen journalistin enemmän tai vähemmän tiedostettu logiikka toimii usein seuraavaan tapaan: Koska olen hyvä ammattimies ja hallitsen työni pelisäännöt, vapauttani ei kyetä ratkaisevasti rajoittamaan, vaikka halua siihen ei ehkä puuttuisikaan (toimittajia suojaamaan tarkoitettusta tekijänoikeuslainsäädännöstä sekä työehtosopimuksista ks. Hemánus 1983 a).

Jos katsomme, että suomalainen joukkotiedotus on verraten lyhyessä ajassa muuttunut tuntuvasti, esim. juuri suhtautumisessaan alkoholiongelmiin, uusmoralistiseen suuntaan, onko tämä selitettävä niin, että monet toimittajat ovat olleet tätä kehitystä edistämässä tai ainakin vastaan panematta sopeutuneet siihen?

Tätä asiaa ei kukaan Suomessa ole empiirisesti tutkinut, mutta spekulatiivisia vastausvaihtoehtoja riittää.

Pidän hyvin mahdollisena, että toimittajakunnassakin on ”aitoa” uusmoralismia; siihen viittaavat mm. eräät journalistiseminaareissa kuulemani puheenvuorot. Voitaisiin ajatella, että tämän moralisoinnin käyttövoimana olisi suomalaisen yhteiskunnan suurista alkoholiongelmistä yleensä tunnettu huoli. Toinen vaihtoehto on omakohtaisesti koettu ahdistus ja tuska, jota on tuottanut esim. alkoholisoitunut omainen. Niin ikään on mahdollista spekuloida toimittajien omilla alkoholiongelmillä (vrt. Hemánus 1984 b, 48), joita he itse kenties torjuvat. He käsittelevät mielellään jutuissaan toisia alkoholiongelmaisia — niitä todellisia, asianomaista toimittajaa pahempia juoppoja, jotka eivät ansaitse parempaa kuin kielteistä julkisuutta. Tällaisilla pohdiskeluilla ei kuitenkaan ole muuta arvoa kuin spekulatiivinen arvo.

Edelleen voidaan ajatella, että suhteellisen vapauden ja perimmäisen välttämättömyyden mutkikas yhdistelmä selittää puheena olevaa

ilmiötä: Toimittajat sopeutuvat — ilman kyynisyyttäkin jota myös on — enemmän tai vähemmän tietoisesti sellaisiin journalistisiin suuntauksiin, jotka jonakin hetkenä ovat nousussa, suosittuja, moderneiksi katsottuja jne. Taanoksen arkikielen sanonta ”in” kuvaa hyvin tätä ilmiötä. Tieteellisemmin sitä voidaan lähestyä *journalistisen kulttuurin* käsitteen avulla; journalistisella kulttuurilla tarkoitetaan journalistista työtä ohjailevia arvoja ja normeja, jotka tietenkin ovat jatkuvassa muutoksen tilassa, milloin nopeammassa ja milloin hitaammassa (tästä käsitteestä ks. Hemánus 1983 a).

Journalistisen kulttuurin muutokset tapahtuvat usein *journalististen innovaatioiden* vauhdittamina: jokin väline tai jotkut toimittajat kehittävät jotakin todella uutta — ainakin Suomessa uutta — tai ottavat uudelleen käyttöön, tavallisesti uudessa muodossa, jotakin jo joskus aiemmin kokeiltua.

Tässä yhteydessä ansaitsee maininnan journalististen innovaatioiden yhtenä lähteenä *Hymy*-lehti, joka sai 1960-luvun lopulla alkaneen, Suomessa ennennäkemättömän levikkimenes-tyksen ja myös jäljittelijöitä. Sen mahdolliset uusmoralismia ennakoineet sävyt ja päinvastaiset liberalistiset juonteet ovat ikävä kyllä tutkimatta. Joka tapauksessa *Hymy* sai välillisesti aikaan lain ns. yksityiselämän suojasta; laki tuli voimaan vuonna 1975 (siitä ks. Vuortama 1983) ja rajoittaa (mm. juuri Vuortaman tulkintojen mukaan) myös oikeutta kertoa julkisesti yksittäisten henkilöiden alkoholiongelmas- ta riippumatta siitä, ovatko esitetyt väitteet tosiksi osoitettavissa vai eivät.

Vuoteen 1981 ajoittuu kirja *Tamminiemen pesänjakajat* ja sen jälkeiseen aikaan Aarno Laitisen yksinään vuosittain julkaisemat kirjat. Kuten aiemminkin tässä lehdessä (Hemánus 1984 a) olen väittänyt, näitä kirjoja ja vastaaventyypistä lehti- ym. journalismia sävyttää ambivalentti suhtautuminen alkoholin runsaaseen käyttöön: siinä on niin ihailun kuin kauhistelunkin piirteitä. Puhdaspiirteistä uusmoralismia ei ”pesänjakajajournalismi” edusta. Laitisen tilille meriitiksi tai dismeriitiksi jää sanonnan ”henkilökohtainen ongelma” käyttöön ottaminen tarkoittamaan alkoholiongelmaa.

Tyypillinen 1980-luvun mukanaan tuoma mutta ilmeisen pysyvä ilmiö on *kahden iltalehden* kova kaupallinen kilpailu. Yleisesti katsotaan

juuri sen lisänsen sellaista journalismia, johon myös tyypillinen uusmoralistinen kirjoittelu saumattomasti luontuu.

Kenties tutkimus joskus osoittaa iltalehtien kilpailun tuoneen Suomeen enemmän *sosiaalipornoa* kuin Hymy aikoinaan. Epätieteellisellä mutta ilmeikkäällä sosiaalipornon käsitteellä, joka lienee ruotsalaista perua, tarkoitan journalismia, joka, niin kuin pornografia paljastaa naisen tai miehenkin ihoa, paljastaa yksilöllisiä ja samalla ehkä yhteiskunnallisiakin ongelmia. ”Niin kuin pornografia”, kirjoitin; sosiaaliporno pyrkii ja ylittää vain *naturalistiselle* tasolle eikä sen syvemmälle, kenties mutta ei välttämättä naturalististakin tasoa vääristellen. Tekijä, joka yhdistää moralismin ja sosiaalipornon, on pinnallisuus.

Kokemus osoittaa alkoholiongelmien tarjoavan myyvää ja samalla ehkä ideologisesti toimivaa aineistoa sosiaalipornolle.

”Työnantajana minun on tiedettävä — — —”

Tähänastiset teoretisointini ja pohdiskeluni ovat olleet omiani. Niitä miettiessäni olen pian tullut kohtaan, jossa alkoi tuntua hyvin tarpeelliselta asettaa päihdehuollon käytännön miesten ja naisten kokemukset ja näkemykset omia näkemyksiäni vastaan. Niinpä lähetin 23 A-klinikan johtajalle kirjeen, jossa toivoin vapaa-
muotoista vastausta neljään varsin laajaan kysymykseen. Vastauksen sain 15 klinikalta, 14:ltä kirjeitse ja yhdeltä puhelimitse. Vastausia tuli kaikkiaan 18, koska eräiltä klinikoilta saapui useampi kuin yksi kirje, ts. eri tehtävissä toimivat työntekijät halusivat vastata kukin erikseen.

Ensimmäinen kysymykseni koski vastaajan *näkymystä uusmoralismin, alkoholin ja joukkotiedotuksen suhteesta*. Vain yksi vastaus 18:sta oli tulkittavissa koko uusmoralismi-ilmiön kiistämiseksi eikä sekään ehdottomasti. Tämän vastaajan mukaan moralismi on vähentynyt, ”etenkin hoitopaikoissa viimeisen kolmen vuoden aikana huomattavasti”. Toisaalta hän näki myös moralismia — sitä on ”suurkuluttajien hoitopaikkojen leimautuminen, sinne ei yleensä mennä” — mutta ei ottanut kantaa sen mahdolliseen lisääntymiseen.

Yksikään vastaaja ei korostanut uusmoralismin painoarvoa aivan erityisellä tavalla. Jotkut

tosin käyttivät sen kuvaamisessa varsin voimakkaita sanoja, kuten seuraava esimerkki osoittaa: ”— — — Asenteissa painottuu ykkösluokan—kakkosluokan ihmiset, hyvät ja hultiot, ei ole epäilystäkään siitä kumpaan joukkoon päihdeongelmainen lasketaan.” Useimmat vastaajat näkivät moraaliasenteiden kiristyneen viime vuosina.

Vastaajien vaivoja säästääkseni ja vastausprosenttia kohottaakseni en pyytänyt heitä tekemään eroa uusmoralismin *ilmenemismuotojen* sekä sen *syyselitysten ja taustatekijöiden* välillä. Osa heistä ei tätä eroa tehnyt tai teki sen viitteellisesti, kun taas eräät käsittelivät ongelman kumpaakin puolta jopa varsin perusteellisesti.

Ilmenemismuodot voidaan väljästi ottaen tematisoida ensin yleisiin ja erityisiin. Neljässä vastauksessa todettiin yleisten asenteiden alkoholiongelmaisista kohtaan koventuneen. Tähän ilmiöön saattaa liittyä kuudessa kirjeessä mainittu alkoholiongelmien selittäminen entistä mekaanisemmin ja yksioikoisemmin, esim. näin: ”Kun käytetään ilmausta ’henkilökohtainen ongelma’ sanotaan jo jotain alkoholiongelman luonteesta. Kun ongelma määritellään henkilökohtaiseksi, on samalla osoitettu kenen vastuulla ongelman ratkaisu pääasiallisesti on.” Neljässä vastauksessa mainittiin tehokkuus- ja kannattavuusajattelun leviäminen, myös virallisella päättäjätaholla.

Uusmoralismin ilmenemismuotoja löytyi vastauksista useita. Niitä ovat hoitonohjauksen vaikeutumisen lisäksi alkoholin suurkuluttajille tarkoitettujen hoitopaikkojen leimautuminen sekä päihdehuollon ja/tai koko sosiaalihuollon arvostuksen lasku. Edelleen usean vastaajan mukaan suhtautuminen joko rattijuopoihin tai asuntolapaikan tarpeessa oleviin tai molempiin on kiristynyt. Alkoholiongelmaisilla on entistä pahempia vaikeuksia työmarkkinoilla. Yhden vastaajan mukaan tämä koskee nimenomaan naisia. Paine pakkohoitoon on ylimalkaan lisääntynyt ja/tai uusi ns. kapea hoitomalli saanut suosiota. Äskeinen väliotsikko kuvastaa yhden vastaajan mukaan työnantajien ehkä yleistynyttä ajattelutapaa: ”Työnantajana minun on tiedettävä tuleeko alaiseni lopettamaan juomisen kokonaan.”

Eräät vastaajat kytkivät uusmoralismin nimenomaan julkisuuteen, joukkotiedotukseen, mitä kyselyssäni toki myös provokoin. Jotkut

viittasivat tunnettujen kansalaisten skandalisoimiseen heidän todellisen tai väitetyn alkoholiongelmansa vuoksi. Useimpien vastaajien tajuunassa asian tämä puoli ei kuitenkaan tuntunut olevan päällimmäisenä.

Ne, jotka käsittelivät myös uusmoralismin syitä ja taustatekijöitä, kiinnittivät eniten huomiota yhteiskunnan kehitykseen eräänlaisena perimmäisenä liikevoimana, ns. rakenteellisiin muutoksiin yms.

Toinen ja kolmas kysymykseni koskivat *julkisen uusmoralismin mahdollisia häittäv vaikutuksia alkoholiongelmaisten hoitoon hakeutumiseen* vastaajan kotipaikkakunnalla ja yleisesti. Tuntuu luonteelta käsitellä näihin kysymyksiin saamani vastaukset yhdessä.

Kysymyksiä muotoillessani olin toki tietoinen puheena olevien kausaalisuhteiden mutkikkoudesta ja niiden tiedostamisen vaikeudesta, ja myös useat vastaajat toivat tämän mutkikkouden ja vaikeuden esiin.

Tulkintani mukaan neljä vastaajaa kahdeksastatoista näki julkisen uusmoralismin saattavan vaikeuttaa alkoholiongelmaisten hoitoon hakeutumista, joskin heidänkin vastauksissaan oli enemmän tai vähemmän epävarmuustekijöitä ja keskinäisiä painotuseroja. Seuraavassa näyte muita kategorisemmasta vastauksesta: ”Kyllä uusmoralismi häittää ja vaikuttaa kielteisesti työhön. Hoitoon ei uskota, hoitoon ei ehkä ohjatakaan sen vuoksi. Käsitys ongelman luonteesta on väärä. Perhe, työyhteisö, yhteiskunta ei näe omaa vastuutaan ja osuuttaan.”

Kolme vastaajaa valitsi eräänlaisen sofistoidun ”en tiedä” -vaihtoehdon. Yhden A-klinikkamiehen mukaan ”päihdehuollosta käsin on vaikea havainnoida uusmoralismia systemaattisesti, sillä kaikkea mitä keskustelussa tuodaan esille ei kerrota päihdehuoltoon päin, vaan ’mielistellään’. Myöskään ei ole olemassa tutkittua tietoa siitä, kuinka monet jättävät kokonaan tulematta hoitoon, koska moralisointi on heidät lannistanut. (Kannattaisi tutkia.)”

Jäljelle jäävät yksitoista vastausta ovat siis tulkittavissa kieltäviksi: julkinen uusmoralismi tuskin suorastaan vaikeuttaa hoitoon hakeutumista tai ainakaan siitä ei ole selvää näyttöä. Kyseessä eivät kuitenkaan olleet kategoriset kieltämiset, vaan useissa tapauksissa harkinnan ja punninnan jälkeen otetut varovaiset kannat, jotka perustuivat esim. siihen, että vastaajan

hoitopaikalla ei asiakaskunta ole vähentynyt. Yhden kirjeen mukaan ”voi olla, että tiukempi ilmapiiri on aiheuttanut jopa ’työntöä’ hoidon suuntaan”.

Vastauksia lukiessani vakuutuin pian siitä, että maallikkona sosiaalityön ongelmissa en osannut asettaa kysymyksiäni kyllin terävästi. Minun olisi tullut pyrkiä jäljittämään myös julkisen uusmoralismin *vaikutuksia päihdehuollon instituutioon*. Verraten usea vastaaja reagoi näihin vaikutuksiin joka tapauksessa, vaikka en niitä varsinaisesti kysynyt. Asiaa havainnollistaa vastaus, jonka mukaan ”virallisemmilta tahoilta” kuin ennen ja ”johtavien mielipiteenmuodostajien puheenvuoroista” esiin tuleva uusmoralismi on johtanut siihen, että ”hoitopaikoissa vallitsee melko pessimistinen ja masentunut mieliala. Työn arvostus on alentunut. Hoidolta odotetaan vain käsittelevää otetta, oireiden poistoa — toimenpiteitä, ei terapiaa”.

Muita vastauksissa mainittuja julkisen uusmoralismin vaikutuksia päihdehuollon instituutioon olivat yritysmaailman menetelmien leviäminen kunnallishallintoon ja sen eri ilmenemismuodot, joita kirjeissä differentioitiin VALTAVA-uudistukseen saakka. Niin ikään mainittiin työnantajien kiristynyt työvoimapolitiikka, joka kohdistuu mm. alkoholiongelmaisiin ja saattaa vaikeuttaa tehottomiksi leimattujen A-klinikoiden asemaa. Yhden vastaajan mukaan myös armeijassa on kiristetty suhtautumista alkoholiongelmaisiin.

Verraten moni oli huolissaan siitä, että uudet patenttiratkaisun omaiset hoitomuodot saavat tätä nykyä suhteettoman myönteistä julkisuutta. Mitä pettymyksiä tästä voi aiheutua, vastauksissa kysyttiin.

”— — — toisella tehottomalla työntekijällä kuuluu viikko”

Viimeinen kysymykseni koski *mahdollisuuksia tehdä uusmoralismille jotakin*. Jokainen kahdeksastatoista vastasi kysymykseen.

Ehdotusten vähyys ainakin yhdessä kirjeessä liittyi vastaajan *pessimismiin*. Tämä A-klinikkamies käänsi kysymyksen tavallaan jälleen kysyjälle: ”— — — vai tuntuisiko mielekkäältä alkaa moralisoida takaisin?” Jatkossa hän mm. totesi, että ”julkinen ’moralismin moralisointi’ vain hämärtäisi tilannetta”. Vastaaja korosti

konkreettisten tekojen välttämättömyyttä. Toinen lyhyt vastaus huipentui sekin vastakysymykseen: ”Voiko uusmoralismille muuta tehdä kuin olla itse siihen sortumatta?”

Yksi vastaaja korosti yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttamisen vaikeutta, mutta toisaalta taas kolme vastaajaa pyrki hahmottelemaan *strategiaa jollekin, joka yhteiskunnan nykyisen perusrakenteen puitteissa parantaisi syrjittyjen asemaa*. Yksi heistä mainitsi ”päihdehuollon työntekijöiden rohkeuden ja valmiuden taistella syrjäytyneiden ihmisten puolesta” ja piti tutkimuksen apua korvaamattomana. Hän jatkoi, että yksi tapa ”hahmottaa asiakkaidemme elämää suhteessa yhteiskunnan suurempiin kysymyksiin” olisi päihdehuollon asiakkaiden joukkoliike, joka ”toisi julki entistä voimallisemmin päihdeongelmaisten itsensä kokemat syrjintämekanismit”. Joukkoliikkeestä Marraskuun liikkeen tapaan ja joukkovoimasta yleensä kirjoitti myös kaksi muuta vastaajaa.

Eräät vastaajat asettivat velvoitteita nimenomaan itselleen. Seuraavassa näyte tästä ajattelutavasta: ”Päihdehuollossa uusmoralismia voidaan vastustaa puolustusasemiin siirtymisellä ja odottamalla tilanteeseen muutosta. Parhaita keinoja lienee ammattikunnan koulutus ja palkkauksen parantaminen, pienryhmätyöskentelyn ja työohjauksen tehostaminen sekä tehtävien entistä tiukempi rajaaminen vain päihdeongelmaisten hoitoon.” Tämä ehdotus siis oli lyhyellä tähtäyksellä tavallaan vähemmän aktiivisuuteen yllyttävä.

Muita ehdotuksia olivat asiakkaiden entistä perusteellisempi kuuleminen, kyky pysyä itse humanina aikojen vaihteluissa, demokraattisten ja asiakas/potilasdemokraattisten hoitomallien kehittäminen, avohoidon lisääminen, terveyskasvatuksen kehittäminen — myös siten, että A-klinikoille ei pelättäisi tulla — jne.

Useimmin mainituksi keinoksi vastustaa julkista uusmoralismia jäi *informoiminen, tiedottaminen ja valistus*, joilla vastaajat ilmeisesti tarkoittivat suunnilleen samoja asioita. Jossakin muodossa ne mainittiin kymmenessä vastauksessa kahdeksastatoista.

Tiedotusoptimismiakin esiintyi, kuten seuraava lainaus osoittaa: ”Uskoisin, että tieto asiallisesti ja kiihottomasti annettuna vaikuttaa. Tietoa tulisi antaa päiheistä, päihdeongelmasta, hoidosta ja hoitoonohjauksesta. Tätä tietoa anne-

taan nykyisellään kyllä paikallisella tasolla, mutta asiaan tulisi paneutua entistä painokkaammin keskitetysti koko maan tasolla. Nykyaikaisia tiedotusvälineitä, kuten televisiota tulisi käyttää yhä määrätietoisemmin hyödyksi.”

Jatkossa tämä vastaaja mm. totesi julkisesti levitettävän ristiriitaisen informaation vahvistavan epätoivottavia asenteita, mutta ei kuitenkaan vastauksen kokonaissävystä pääteltynä pitänyt tiedottamista tämän vuoksi toivottomana tai tarpeettomana. Hän konkretisoi ehdotuksiaan huomauttamalla mm., miten tärkeää olisi levittää informaatiota päihdeongelmaisten todellisesta luonteesta, kuten siitä, miten hyviä työntekijöitä he raittiina kausina voivat olla. ”Päihdeongelmainen saattaa — — — osoittautua henkilöksi, joka tekee päivässä sen työmäärän johon toisella tehottomalla työntekijällä kuluu viikko.”

Ns. moniarvoisen tiedottamisen sekä kaikkien ymmärrettävän kielen merkitystä korostettiin joissakin vastauksissa, samoin asiakasyhdistysten mahdollisuuksia myös tiedottajina.

Kaksi laajaa vastausta ansaitsee erityistä huomiota. Yksi A-klinikkamies purki omia kokemuksiaan tiedottamisesta — ja myös *päättäjiin vaikuttamisesta*, mikä tietenkin kytkeytyy tiedottamiseen — kertomalla käyttäneensä seuraavia menetelmiä: 1) yleisönosasto- ja muu lehtikirjoittelu, 2) todellisten päättäjien paneeminen esim. julkisilla haasteilla miettimään, mitä syrjäyttäminen merkitsee omalle kohdalle sattuvana (vastaaja oli haastanut kotikaupunkinsa päättäjät kokeilemaan roskalaatikkoasumista torilla), 3) pyrkiminen vaikuttamaan päättäjiin useiden viranhaltijoiden yhteisin voimin, 4) syrjäytymisen kohteiden tuominen henkilökohtaisesti esille lehdistössä ja alueradiossa, 5) henkilökohtaisten suhteiden luominen avaintahoihin sekä 6) nimimerkkikirjoittajien kutsuminen henkilökohtaisesti tutustumaan päihdehuoltoon.

Yhteen toiseen vastaukseen sisältyi mm. suurin kirjaimin paperille lyöty toteamus ”KYSYMYKS ON MYÖS LEHTIMIEHEN ETIIKASTA JA LEHDEN JULKAISUPOLITIIKASTA”. Kirjoittajalla oli myös, kuten hän asiaa kutsui, ”toimeksianto” lehtimiehiä kouluttaville. Sen pääkohdat olivat sosiaalisten ongelmien viestinnän monipuolistaminen ja analyysoiva kuvaaminen, kyky tarkistaa faktat ja

selvittää päätelmien todenperäisyys, kyky päästä selville sosiaalisten ongelmien ympärillä esitettävien ideologioiden sisällöstä ja todellisista vaikutuksista sekä taito ja uskallus kuvata markkinapaineissakin sosiaalista todellisuutta "normalisoiden". Vastaus päättyi jälleen verbaalein kirjoitettuun kysymykseen: "MITEN TÄHÄN KAIKKEEN PÄÄSTÄÄN? OLISI-KO SE TUTKIVA JOURNALISMI RATKAISU MYÖS UUSMORALISMISTA KÄYTVÄÄN KESKUSTELUUN?"

Lopuksi on tarpeen mainita, että vastauksiin sisältyi myös jonkin verran *tiedotuspessimismia tai voimakkaita epäilyksiä*. Esim. yksi vastaajista katsoi, että päihdeongelmaisten joukkoliikkeen tiedottamisellakaan ei kovin paljon ole saavutettavissa, "jos yhteiskunnassa vahvistuvat ainekset, jotka tukevat moraalisten suhtautumistapojen lisääntymistä, niin kuin mielestäni meillä koko ajan on tapahtumassa".

Kirjallisuus

Alcohol, society and the state, 2. The social history of control policy in seven countries. Toronto 1981

Allardt, Erik: Alkoholitutkimussäätiön yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen heijastusvaikutukset. Alkoholipolitiikka 41 (1976):1, 13—20

Golding, Peter & Middleton, Sue: Images of welfare, press and public attitudes to poverty. Worcester 1982

Hemánus, Pertti: Journalistinen vapaus. Jyväskylä 1983. 1983 a

Hemánus, Pertti: Uusmoralismi ja alkoholi. Alkoholipolitiikka 48 (1983):5, 289—290. 1983 b

Hemánus, Pertti: Ambivalentisti alkoholista. Alkoholipolitiikka 49 (1984):1, 46. 1984 a

Hemánus, Pertti: Nakkeja ja konjakkia. Alkoholipolitiikka 49 (1984):1, 47—48. 1984 b

Holzer, Horst: Kommunikationssoziologie. Reinbek bei Hamburg 1973

Lohne, Vibeke & Mathiesen, Thomas & Middleton, Anne-Lise: Om menneskesyn, behandling — og stoffmisbruk. Oslo/Gjøvik 1982

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut. Teoksessa: Mäkelä, Klaus: Realistit, idealistit, tutkijat. Helsinki 1979

Salomaa, Jukka: Alkoholipoliittiset asenteet lientyneet. Alkoholipolitiikka 49 (1984):2, 108—110

Sipilä, Jorma: Kohti kovaa yhteiskuntaa? Suomen Sosialidemokraatti 24.12.1983

Vuortama, Timo: Yksityiselämä ja joukkotiedotus. Rauma 1983.

English Summary

Pertti Hemánus: "Henkilökohtainen ongelma" joukkotiedotuksessa I. Yhteiskuntateoriasta A-klinikoiden kokemuksiin (The 'Personal Problem' in Mass Media, I. From Theory of Society to Experience of A-Clinics)

Predicting the development of social consciousness is very difficult and doing it in detail is impossible. However, in the latter half of the 1970s, Klaus Mäkelä forecast that due to economic development and demands for maximal efficiency in different occupations, attitudes towards people with alcohol problems would become even more strained. This prophecy has proven correct.

One of the manifestations of the so-called 'new moralism' is found in the Finnish mass media. Today the media — both in individual cases and in general — cover the alcohol problem, or the 'personal problem' as it is usually called in the Finnish

papers, more superficially and in a more stereotyped way than in the 1970s. In some cases we could even speak of a 'social pornography' comparable to that in the British popular press. Commercial competition between two evening papers in Helsinki — which began as late as 1980 — has furthered this trend.

The author has also compared his views of the 'new moralism' in mass media with the experiences of directors of Finnish A-clinics. Only one man of 18 disagreed with the author's view that the atmosphere in Finland has changed. Some of them also felt that this state of affairs discourages people from seeking help; people with alcohol problems hesitate to come to an A-clinic more than before. Understanding and knowledge of alcohol problems was the most frequently mentioned means of opposing the 'new moralism'.